

Gamle optegnelser om folketro i Nordland.

Av dr. Reidar Th. Christiansen.

— De følgende optegnelser er gjengit efter en avskrift som rektor Qvigstad i 1909 tok av originalen i Kjøbenhavn, og sendte til professor Moltke Moe. Da han døde, kom de med hans øvrige samlinger til Norsk Folkeminne-samling, hvor de nu beror. Når de nu offentliggjøres i Haaløygminne, saa er det dels fordi de indeholder en række interessante ting, og er optegnet saavidt tidlig, dels ogsaa i dethaab at en eller anden som læser dette, kunde bli opmerksomme paa slikt, og faa lyst til at ta vare paa det som endnu er ilive. Optegnelsene er trykt slik som de er i originalen, der er bare sat ind nummer ved de enkelte ting For henvisningenes skyld, og endel latinske forklarende noter er her sat nederst paa siden.

Optegnelsene findes i Kallske samling 229 Fol. ”Anordninger etc. angaaende den nordlandske mission” i det store kgl. Bibliotek i Kjøbenhavn. Det er: Extract af den 3de tome af den Nordlandske Missions Anstalter, som begynder med pag. 643 og ender med 1268, forseglet og underskrevet av v. Westen, H. Skanke, og Hans Hagerup, Casseer for mission it. af Jens Kildal, missionarius Saltensis og Lectors fuldmægtig i Nordlandene, og Leonardus Sidenius, missionarius Senjensis. Sluttedet Selboe den 31 Martii 1725.

Man har fundet baade store og overflødige vederstyggeligheder i den post hos Nordmændene baade i Findmarken og Nordlandene og i Trondhiems amt, thi Nordmændene

-4-

brugte og desverre bruge endnu: at *læse ord paa såar og sygdom* (1), deres *adspørgdse ved sax og soll* er jo forskrekkelig nok (2), og hvad er deres *Juulstok og Juulbucke* (3)? Hvad er det at de *offrer brød til sin baad Jule-Nat*? hvad er deres *Enkel-Skillings Cur* (4)? deres *uhørlige blod stemning*? deres *Iktord og Gripord og Verkord* (5) deres sladder om at *have giord Mod*, og den *afbigt* den syge skal gjøre for den han har giort mod (6) ? deres falske *troe om Toftkaldere, Govættere og Underjordsfolk, og Haubukker* (7), og den *tilbedelse* som sker dem; og den *Mad* som man setter for dem (8)? Hvad er den *ære som de bevise visse træer og Houer og Lunde* ? (9) Hvad er det at de *ikke tør*

spinde om torsdag aften (10), og ikke roe ud til fiskerie om St. Povel's dag (11)? og vogte sig for visse ting paa St. Blasii dag (12)? Hvad er det at paa den første dag kiørne vorde malkede tre gange om dagen, da enhver stander efter, at faae sine Kiøer først til Skovs samme dags morgen (13), udi tanke at have det aars fornemste velsignelse med Melk frem for andre, og en Mand tør vel slaae sin kone om hun ikke nøie passer paa den fordeel?(14) Hvad er det, at dersom man faar staaled en fisk fra en andens Snøre, da har man ogsaa bekommet fiskelykken fra ham (15)? Hvad er det at man ved en fiskes opskiærelse i baaden skal observere tre ting, og besynderlig at man skal sette (?) ham til Rorpinden, saafremt man ellers vil vente at faae flere fisk (10) - Hvad betyder troldkatten (17) at man visse steder ikke tør slaae varmt vand ud?

1) verba magica contra ulnera et morbos. ” 2) Consultationes magicae per torfices et cribra. 3; Simulata spectra in festo Nativitatis Christi passini in Norvegia usurpata. Panis oblatio in scapham 4) Curatio per solidos 5) Incantationes ad sistendum sanguinem. Incantationes contra spasmos, tormina et dolores articulares 6) offensiones manium et larium, deprecationes 8) Lares eorumque paterfamilias, incolaé quos opiniantur sub terra degere, item collium incolae eorumque adorationes et oblationes per cibos expositos. 9) Cultus certarum arborum, collium in sepulturair mortuorum in Norvegia gentili egestarum et lucorum 10— 11) Vespera die Toris non nere, nec piscari die conversionis Pauli licitum. 13) Anticipatio cum vaccis in pascua educendis turn cum primum ter per diem mulgendum est. 15) Captatio fortunae piscandi 16) clavus

-5-

eller sette huse der? eller bygge (18), og man tør ikke hugge eller arbeide der længe paa aftenen? (19) at frygte for fuglene skal daare sig (20), og at give agt paa deres flugt og skriig?, som tilkommende tings merker (21) at fiskere tør aldrig lade sig merke hvad og hvor meget fisk Gud har givet ham naar nogen ham mødende spørger derom, i frygt for at om han sagde det fik han ikke fisk en anden gang (22) at man ikke tør snoe baaden anderledes end efter solen, omendskiønt saadan Snoen er ofte besverlig og umagelig (23), at man tør ikke tage Stene til Seglfeste af Tang eller nederst i fiæren, hvor vand omgiver eller paaskyller; men man skal tage dem i tør berg-ur, dersom man ikke vil drukne, men komme til lands igien (24). At man endelig skal lage upar seglsteene og ingenlunde par (25) at man tør ikke rekke et stække Træ eller noget andet pa Siden af Baaden men alt langs efter Baaden (26), at naar et Barn er sygt efter sine forældres død, da offerer man dels Negler en Torsdag, eller tre Torsdager paa forældrenes grav, og at man da beder, at neglene maa være i Steden for barnet, saasom *Barnet grannes (kræves)*

af den døde (27), at man læser i *Salt, Smør og Brød*, og bruger det siden for en vis lægedom baade for Creatur og Mennesker (28), at man naar et barn er sygt skal *betle Stumper Sølv af Ni gifte qvinder* og lade deraf gjøre et crucifix og legge det tre torsdager under alteret og siden henger det som *et helbredende amuletum* om barnets hals (29). at ingen maa *skiære sine negler af paa den dag han er fød* (30). at man til averruncamentum, mod sygdomme *graver et Creatur under Jorden paa en korsvei* (31). det mangfoldige aberi som øves *St. Hansdags aften* og den følgende dag, i der at *brende Svovel under Kiørnes Spender* (32)? at man ikke om *Aftenen tør børste eller kiemme sig*, at

20) Avium fascinatio 24) Lapidum quibus alga accrevit ad onerandas cimbas. cautes a mari remotae, vel ab accessu maris intactae 25) Lapidum onerarium impar observandum. (21) Superstitiosum desiderium niortuorum (28) Incantationes in sale, butyro et pane ad panchrestum. 31) bivium. 32) Uberum per sulphur suffitus noctu e die St. Joh. Rapt.

- 6 -

Govæterne derved ikke skulle foruroliges (33). at man paa visse Søgnedåge om aaret *ikke maa vinde garn, binde Hoser, eller spinde* (34), at naar man brygger, da førend nogen maa smage øllet, *slaar man først noget ned af vørteren ved alle kanterne av Arnstedet* sigende: det skal Govæterne have (35), at naar man har *skaaret sine Negler*, da maa man endelig *skiære med Kniven i Træ* og korse paa haanden (36) og hvad er og vel den mangfoldige *korsen over øll, brød, Creature* og huuse(37). Den *Maalen for Modsot* og *Modsot-ordene* (38). at et uroeligt og strenten (?) foster (-barn) eller lidet barn skal *slages med Riis hver Torsdags aftinger paa mødingen*, i den tanke at barnet er en bytting, og underjordsfolkene skal bevegtes at levere igien det menneskes barn som de har staalet bort og tage sit eget igien. (39) at *lys maa icke slukkes over udøbt barn*, og at man lægger Sax. Kniv og Staal og Svovel og flintesteen i saadant barns vugge; thi bog som undertiden bliver brugt, vil man ikke tale om (40), den mangfoldige *misbrag med fadervår og Signerie* og ofte paa Steen og træ læst (41) at naar qvindfolkene har faaet en *nye Rok*, da tar de *en Rochmand*, thi den første som da møder dem, betaigner deres lykke i verden; er det betler, da slet tilstand; er det en brav formue Mand, da lyksalighed(42). at man om *Julenatten fejer høysædet* ganske rent, og *legger korn derunder*, for at spaa derved hvad kornvext det tilstundende aar skal blive, og Kornet om morgenen findes grøddigt og voxter: andre legger intet Korn derunder, men fejer det

allene og om morgenen findes Korn derunder (43). Mangfoldig Galskab *som skyttere bruger*, som at de i Mislykke kaster børsen (geværet) tre gange om sig, og for at blive lykkelige i skiøtterie gjør det i Kirken som man icke tør nævne (44). at naar en

33) Vesperi non pectinandi crines, ne offendantur humi incolae. 35) Cruda cerevisia effundenda pro laribus sive humi incolis. 37) Crucis signatio super cerevisiam, panem etc. 38) Mensurationes artium et incantationes contra cashecsiam 39) Superstitiose credunt fundorum et montium incolas furari infantulos nondum baptizatos et reponere suos sine linguae usu eltanimi quos byttinger: mutatos appellant — in fimeto 43) (høysæde) sedem primariam domus.

-7-

quinde er nys gift da skal hendes granqvinder (naboersker) komme til hende for *at undervise hende*, hvordan hun bør holde de gamle Sædvaner og skikke sig med haubukker (incolae collium at fundorum) og govæter, og paa St.Hans-dag og Juldag og Malkedag og hvad meer hører til mysteria anilia¹⁾ foruden utallige andre vildfarelser (45). Nederst paa side 658 har v. Westen skrevet til med egen haand — ”ornnes adductae superstitionum species vere ita apud vulgus Norvegicum hodiernum in usu sunt, et mente credula et satis eae res exploratae, omnisque dubitando occasio expertis præcisa. ²⁾ Endelig tilføies :

”der er et ordsprog hos mange i Norge: før i verden var det mere lykksomt for den megen læsning (i Catechismo og ved Cateehisationen) kom op.

Anmerkninger.

Det er et forholdsvis rikt repertoire av folketradition som møter os i disse optegnelser, og de efterfølgende anmerkninger har begrænset sig væsentlig til beslegtet norsk stof. I saa almindelige ting som troen paa de underjordiske, læsning for sygdom etc. kan der jo bare bli tale om at nævne enkelte træk, og de enkelte punkter er samlet i grupper, hvor det lar sig gjøre.

1) Angaaende nr. 1, se 5 hvor der tales litt mere detaljert om ”læsning”.

2) Spaadommen ved *saks* og *soll* er en velkjendt foreteelse over hele verden. Det var den ædle kunst Koskinomantia, hvorom en gammel lærd tysker Johan Prætorius, 1677 skrev et stort verk; ogsaa hit til Norden er denne kunst aabenbart kommet meget tidlig. I den ældste norske svarte bok, som blev fundet under koret i Vinje kirke i 1796, og nu er i Katedralskolens bibliothek i Kristiania, findes denne spaadom nævnt. Den er visstnok fra tiden ca. 1520,

1) taapelige mysterier. 2) al den anførte slags overtro er virkelig saaledes i bruk hos den norske almue nu om dagen, og troes — og disse ting er nøie undersøkt og alt hvor der var anledning til tvil er forelagt kyndige folk.

-8-

og skildrer ikke selve fremgangsmaaten, men gir bare ordene som skal fremsies, mens en gjør det. De lyder: ”O herre iesu Christo, som er sandh gwd og sandh mand offer hijmmijl och offer iordh, gør stor dijn store vehvijsshed och stor dijn store Barmhertighed och *thææ meg i dhette sold*, om N. er skjillijgh i dennæ sagh; er han skjillijgh, da løffwer dette soldh om krijngh, in nomine patris et fijlij et cetra, som sancte peder och som sancte pawell och som sancte kijllijan, han er skjillijg II han er ikkæ III han er ” At dette orakel har været i vanlig bruk kan en se av at bispen Nils Hemmingsen nævner det i sit skrift. ”Formaning om den magiske overtro der maa skyes ” (1575), hvor han sier kaldæerne brukte coscinomantien, det er en spaadomskunst hvor der bruktes saks og sold ligesom et Satans sacrament, hvormed man ofte utforsker om ting som er blit stjålet, og for retten i Bergen i 1594 tilstod en kvinde at hun hadde spaadd med saks og sold. Selve fremgangsmaaten skildres i en svartebok paa Østlandet fra 1790 aarene slik: Man skal ha en sauesaks og sætte spidsene fast i sidekanten paa et sold, saa det kan henge lodret ned fra spidsene; i soldet ret under saksen skal lægges en salmebok. Saa skal der være to til at holde i saksen, slik at de stikker tommelfingrene i botlene, og passar paa ikke at komme nær selve soldet. Saa maa der være med en til, som læser følgende ”ed ”: ”Jeg N. N. sverger ved St. Peder og St. Povel og alle Guds Hellige at N. N. (her nævnes navnet paa den som er mistænkt) har stjålet det som for N.N. er bleven borte ”; dette gjentar en av dem som holder soldet, mens dernæst den anden læser en ligner.de ed, hvor det sies at samme — mistænkte ikke har stjålet — og når saa tyven blir nævnt, saa svinger soldet, hvor stille man end holder det — ”saa man sikkert kan forlade sig paa at den ved hvis navn soldet bevæger sig, er gjerningsmanden. Thi om man ellers nævner tusinde andre navne, staar soldet altid stille indtil det kommer til den rette. ” I andre skildringer som findes, er fremgangsmaaten ens, bare ordene som skal si frem, skifter: en gang skal man bruke de urgamle, kraftige trylle-

-9-

ord: ”Sator arepo Tenet opera rotas ”. Omkring 1800 fortæller en prest i Setesdalen at der er flere som viser igjen en tyv — ”og benytter sig dertil af et sold og en sax, hvorved

af bedrageren gjøres adskillige chiromantiske bevægelser ”. Fritzner nævner i 1876 at han kjender til at denne slags spaadom da blev brukt i bygder ved Trondhjemsfjorden.

I 3 og 4 nævnes nogen juleskikke, julebukkene er kjendt nok, men hvad julestokken er, er mindre sikkert. Her og der over østlandet var det skikk at der skulde hugges en speciel stor kubbe for at ha paa peisen julekvelden, muligens sigtes der her til noget lignende. At folk har ofret brød til sin baat julenat, har jeg ikke set omtalt i andre optegnelser. Deres enkeltskillingskur er det ikke godt at si hvad har været brukt mot. men enkeltskillinger har været benyttet i flere forskjellige slags tilfælde. Nede fra Sørlandet fortæller Storåker at hvis en ikke fik smør, kunde en ha en hestesko eller kobbermynt i kjernen. ”Andre bruge endog naar kjærnestaven forarbeides, at sætte en af de gamle tynde og vide enkeltskillinger fast i den nedre ende av staven, midt i det der indskaarne kors ”. Likeledes sier han at til amuletter (se nedenfor) kan en ogsaa bruke kobber av gamle enkeltskillinger. Under 1 nævntes alt at læse over saar og sygdom, og i seks nævnes endel eksempler paa slike læsninger, nemlig først blodstemmer. Der kjendes flere av disse fra Nordland; i første hefte av Haaløygminne (s. 40) har B. R. hele 10 stykker. Nicolaissen har en (nr. 1248 hos Bang); ”Da Jesus gik at lide, gik han frem til Jordans Flod, saa han blodet rinde, holdt han for sin høire Haand, sagde: ”Stat du blod ”. Saa Jesus led ved Jordans flod —. Formlene er meget vanlige, og kjendt fra de fleste kanter av landet. Ordene mot gikt er ogsaa ganske vanlige, men de har gjerne ellers en anden form, idet de skildrer et møte hvor Kristus eller en anden møter gigten, og saa maner den bort. Likesaa er formlene mot ”grep” vanlige, der var en hel del sorter av grep, i enkelte formler nævnes 8 — og endda er det ikke sikkert at alle var tat med; for

-10-

den slutter — ”og alle slags grep som svæver mellem himmel og jord ”. Endelig fins en formel mot verk i første hefte av Haaløygminne (nr. XIII); den vanlige formen er anderledes.

— Hvad der menes med 6 — ”at gjøre mod ”, og den avbigt man skal gjøre er noget uklart; men slik som det staar, sammen med omtalen i 7 av de underjordiske, saa er det vel rimelig at anta at det menes at gjøre underjordsfolket sint, komme dem for nær etc. ting som der findes en mængde historier om landet rundt. Troen paa tuftekaller, govætter og hvad de kaldes, offer til dem etc. hører til ting som er kjendt rundt om i de fleste bygders tradition, og det er en saavidt vanlig forestillingskreds, og en saa vid, at det ikke lar sig gjøre at gaa nærmere ind paa den i disse korte anmerkninger. Det samme

gjælder dyrkelsen av trær og hauger, som nævnt i 9. Særlig fra Agder findes der en lang række med eksempler paa slik dyrkelse av trær.— At man ikke maa spinde torsdag (10) er velkjendt over hele landet; for nærmere enkeltheter kan henvises til en artikkel i Maal og Minne for 1911 — ”Litt om torsdagen i nordisk folketro ”, og til Storaker: Tiden i den norske Folketro § 10 (Norsk Folkeminnelag 2). *St. Povel's dag* (11) er Pauli omvendelse, den 25de januar. Det var en viktig dag for veirmerker. Enkelte steder hører vi at ”intet bestandigt” maatte begyndes paa denne dag ; endnu nærmere den her foreliggende optegnelse, staar en meddeletse Storaker har. fra Senjen: ”Mange tro at man maa ikke begive sig paa nogen reise den 25de januar eller Paalsmessedagen. som man kalder den; gjør man det, vil reisen blive ulykkelig, og man kan næsten ikke undgaa at kuldseile paa turen ”. *St. Blasii-dag* (12), Blaasmesse, var 3dje februar, den ”blaaser liv i alt ” og var viktig for veirmerker — med ”det en skulde vogte sig for ” sigtes vel til den vanlige tro rundt om i landet at en ikke maatte drive paa med et arbeide, hvor noget gik rundt; som at spinde — male paa kvern — gjorde en slikt, kom der en sykdom : ”Sviva ” paa dyrene — lignende tro kjendes fra Sverige. I bestræbelsen for at faa sine kjør først

-11-

til skogs, ligger sandsynligvis ogsaa det rent praktiske motiv: at faa det beste beite, men dermed blander sig kanske ogsaa en tro paa at man da paa en eller anden vis sikrer sig den første stilling, ogsaa naar det gjælder utbytte. Fra Danmark fortælles noget lignende, der har den som først faar kjørne ut, titel av ”konge ” — At en tar fiskelykken fra en (15), hvis en faar stjaalet en fisk fra ham, viser os spor av samme tankegang, som vi møter saa ofte ellers i folketro. — Gir en f. eks. bort melk — uten visse ceremonier, eller faar nogen stjaalet litt melk fra en anden, saa følger melkelykken med denne melkeskvætt — for det er en av grundsætningerne for primitiv tankegang, at altid er der sammenheng mellem det hele og en del av det; en høist reel og virkelig sammenheng, som altsaa kan benyttes paa en slik vis som her. Fremgangsmaaten i 16 kjender jeg ikke andetstedsfra. Qvigstad nævner i sin bok om Lappisk overtro at om en fisk glir mot stevnen i baaten, naar en ryster ut garnet, betyr det god lykke, glir den agterover er det slut paa fisket, men kommer den tilfældigvis midt i baaten, blir resten av fisket dobbelt saa godt som før. De følgende træk 17—19 er velkjendt flere steder i landet. Troldkatten blev eltet sammen av en deig av komøk og rømme, saa skar en sig i fingeren, dryppet blod paa den og sa. ”Nu har jeg git dig kjød og blod; Fanden gi dig liv

og aande ”, saa triller den avsted og stjæler melk. Man har set den som en liten graasvart tull trille foran likfølget, naar hun som hadde hat den, skulde i jorden. Ellers er ogsaa historierne om den de samme i Nordland som andetsteds, og under navn av ”smierkatto ” forekommer den ogsaa i lappisk tro. Forsigtighet med at slaa ut vand uten at varsle, frygt for at bygge for nær de underjordiske, og troen paa at der var ”kveldvart ” paa steder, hvor slike holdt til, er ogsaa velkjendt fra mange andre steder. Med fuglenes ”daaring ” hadde det sig slik at hvis man gik ut om morgenen uten at ha spist, paa den tid da trækfuglene kom tilbake, da daarer fuglene dem som hører dem, og det har ikke gode følger, heter det fra Meløy; derfor spiste en et matstykke — ”fugledaaren”,

-12-

før man gik ut. Ellers kom det an paa hvad fugl det var, en hørte, Var det snetitingen, fik en bylder, var det lommen, kom en til at støle fotterne sine, hvor en gik, var det gjøken eller stæren, en pike hørte, saa kom hun i omstændigheter, og en spove varslet at etkvindfolk skulde btække riven, og et mandfolk Ijaaen i høiaanna. Qvigstad nævner lignande tro blandt lapperne, her tilføies at en kan ophæve virkningen ved at bite i barken paa et træ. Lignende tro er kjendt over østlandet — paa Agder, og i de enkelte drag er det ogsaa de samme forestillinger en møter igjen. Mange merker og varsler blev tat av fuglene (21), Qvigstad nævner at om kraake og ravn flyr imot en naar en gaar ut for at fiske, er det et siet tegn — flyr de derimot i samme retning, er det bra. Skriker kraaken imot en, er det et uheldig varsel. Særlig var det naar en første gang saa trækfuglene. at en kunde ta merker for kommende sommers aarsvekst.²² Alt Petter Dass nævner fiskernes uvilje mot at si hvor stor fangsten er:

Men vil man imidlertid spørge dem saa:

Hvor likes I fisket, hvad kan i vel faa ?

De svarer dig hogtet i bogte;

Part svarer: det er saare lidet vi faar.

Part svarer: vi foor om alt havet igaar,

Sled neppe saamange, vi kogte.

De skrubberter vil ei med sandhed herfrem.

De mener skuld' saadant udhøres af dem.

Forgjorde de slet deres lykke.

Se, saadan er al den vantroende slegt.

Gud mister saa titt sin tilbørlig respect

Thi maa han sin' Gaver undrykke !

Likesom, motsols, "andsols" er den retning en bevægelse skal ha naar den forekommer i noget slags trolldom eller mystiske kunster, saa er "med solen" det eneste rette, naar noget skal gjøres i ens daglige arbeide. At baaten altid dreies slik, kjendes fra Sverige, og fra fiskertro andre steder. I oldnorsk kan "ganga at solu" bety ha et heldig utfald — det vil si: med solen, "solarsinnis", motsat

-13-

"andsælis" — Hele verden over træffer en lignende forestillinger. De stenene som nævnes i 24. er vel ballaststenene — derpaa tyder den latinske gjengivelse — "stene til at belaste fartøierne". Fra Nordland fortælles det at tar en en slik tangklædt sten i baaten, resikerer en at det er draugen en faar ombord. En skal derfor ogsaa være forsigtig med at binde baatfæstet om en slik sten — eller med at traæ paa den naar en traadte ut av baaten. Det kunde være draugen: men bandt en tre knuter paa tauget, kunde ikke draugen gjøre sig fri. Mulig er delte en senere forklaring paa at en ikke skal ta fjæresten til ballast. Qvigstad har en lignende regel: en skal ikke ta en tangbevokset sten til ballast, forat ikke "havbundens dyr" skal forfølge baaten, heter det hos lapperne. Kanske er tankegangen egentlig den at det en har med, skal "høre landet til", tar en hvad havets er, ind i selve baaten. gir en sig for uforbeholdent havet i vold. At en skulde være forsigtig med ballast er kjendt andetstedsfra og. En skute her syd fra, hadde faat jord fra en kirkegaard til ballast, og det blev slik spøkeri ombord at de maatte bytte om altsammen, da den kom til næste havn. Om tallet paa stenene har jeg ikke set nogen regel andetsteds. Beslegtet er en lappisk tro som Ovigstad fortæller om. Faar en fisker *ulike* nummer paa fiskeværet, gaar det bra, faar han et *like* derimot, faar han ingen fisk. Den tro (26) at træstykker skal rækkes langs med baaten, kjender jeg heller ikke andetsteds fra. Muligens ligger her bakom den i al overtro vanlige tankegang at likt virker likt. Rækker en et træstykke paa tvers mot baaten, resikerer en dermed at større, og farligere ting kan træffe baaten paa samme maate.

Den sygdom som nævnes, 27, tænkes altsaa opstaaet derved at en død vil dra en levende efter sig, hvad de døde overalt synes at ha en tilbøilighet til. Særlig gaar det ut over barn. Fra nyere tid, i 1840 aarene, har vi en meddelelse fra Hardanger om en sygdom som heter "*elsk*". I Ross ordbok forklares *elsk* slik: "en sygdom som menes

paaført især børn ved tusse- eller elfefolkets kjærlighet ”. Fra Hardanger forklares denne

-14-

sygdom med at det er ofte at dødninger lægger sin elsk paa barn, de blir bleke og smaatærende og synes iblandt at de ser den døde, som kommer og vil ta dem. Det er bare én raad for elsk, og det er at ta den sykes klær og lage en dukke, og *klippe neglene*, paa ham og lægge dem i dukken. Denne dukken skal en grave ned paa kirkegaarden, helst i graven til den en tror vil ha barnet efter sig; saa skal navnet paa den syke skrives rangsøles paa kirkedøren saa blir han god igjen. Fremgangsmaaten er her merkelig lik den de brukte i Nordland, og det er den vanlige tankegang vi møter: at delen og det hele henger sammen. Neglene representerer paa sæt og vis barnet selv. Nedenfor staar endel anden tro om avklippete negler. Læsning over salt smør og brød, som nævnes i nr. 28, hører til de velkjendte ting. Amuletter har man brukt overalt i verden, og at de for at faa større kraft skulde lages under messen, er alt omtalt i biskopsstatuter fra ca. 1500. Den fremgangsmaate vore optegnelser omtaler, er ogsaa kjendt andetsteds fra. Kuren nævnes paa Vestlandet som raad mot elsk (cfr. nr. 27) det heter at sykdommen gjerne optrær med krampeanfald, og selve kuren har navnet: ”at be nikonesølv. En skal da gaa til ni koner og be om et stykke arvesølv, det skal ske uten at nogen snakker, og saa skal en smi et kors derav 3 torsdagskvelder, og dette skal den syke bære paa sig. Er en pike syk, skal en gut utsendes, men en pike for en gut. Ogsaa fra Vestagder er samme raad kjendt. Her lægges til at sølvet skal hentes mens presten staar paa stolen, og likesaa skal korset lages til under messen; det heter at det kan ogsaa lages som en ring, og det behøver ikke at være arvesølv altsammen. Lignende ting er ogsaa kjendt i Sverige og Danmark. Angaaende nr. 30 se nedenfor.

Det ”averruncamentum ” eller avvergende middel som nævnes nr. 31, er ogsaa kjendt flere andre steder. Pest og sykdom kunde stanses naar en saa at si gav frivillig et levende dyr til den. Fris fortæller at lapperne trodde paa et væsen som het *Rota*, som var ophavet til alt ondt, og naar man merket at hun traadle i virksomhet, kunde man stanse

-15-

hende ved at grave ned en levende hest. I Danmark kjendes lignende. Her skiftedes folk i en landsby om at levere en feilfri kvie i et slikt tilfælde. Der blev saa gravet et hul i porten eller paa gaardspladsen i den gaard hvor dyret hørte hjemme, koen blev lokket

ned der, og man dækket over den med stænger og jord, og der fik dyret suite ihjel. I Sverige hændte det saa sent som i 1875 at en bonde i nærheten av Mariestad, satte en ko levende i jorden, da han hadde faat sygdom paa fjøset. Ellers træffer en oftere den tanken at gir en til de farlige magter et slags sonoffer, frivillig, saa avslaar de fra selv at ta. Det er samme tankegang som naar paa østlandet varmen paa julekvelden skulde ha litt av al slags mat i huset, saa tok den ikke noget selv i aarets løp. Korsveien endelig er et av de aller vanligste stedene i alle slags magiske kunster. Til St. Hansdag knytter sig i de fleste bygder en del tradition. Alt dette "aberi" som gjøres, henger gjerne sammen med at ta varsler, eller med paa en eller anden maate at sikre sig og sit. At *røke* med svovel, brændt brød eller lignende forekommer ogsaa ganske vanlig.(33) Ogsaa andetsteds er det kjendt at en ikke fik børste haaret om kvelden; motiveringen synes at henhøre dette under den tankegang at det er et brudd mot bevisstheten om at det var kveldvart et sted. Blandt de søgnedage en ikke fik spinde etc. nævntes torsdagen, det samme forbud gjælder ogsaa andre dage f. eks. Blaasmessedagen (34), Ogsaa ofringen av vørter til aatevætten kjendes andetsteds; saaledes fortæller Skar fra Setesdalen: "De galdt so um aa halle velli i godt Lag: daa ha 'an godt av Buskap aa Grøi, aa ko an tek seg fyri. — — — So gaave dei vet`inn at hu sill vere bli. — Hu fekk Øl itt dei bryggja: Kaana støytt virkji (vørteren) i adde fjora Aarshynnunn, de fyste som rann av Rosta, de tykkast aa best 'u hai, aa so noko itt kaslen kaam aa Sau " — eller præcis samme slags ceremoni som den der nævnes i vor opskrift.

Reglene for hvordan en skal stelle sig med negler er ogsaa ganske vanlige. At en ikke fik klippe dem paa den dag en er født (38), har jeg ikke ellers set. Det vanlige er

-16-

vel at en skal ikke klippe dem paa søndag eller om kvelden, det er yderst farlig at gjøre slikt; for som det heter hos Nicolaissen

Kveldklipte negler og nordklipte haar,
der gjøres intet værre i femten aar.

eller: "faar ei ro i kirkegaard ", som det heter over Østlandet. Videre saa vi neglene brukte, som en slags representant for barnet selv i raadene mot *elsk* (27), ogsaa ellers brukes negler i lignende kurer, hvor de likesom bærer bort, tar med sig det onde. Særlig klart ser en tankegangen i et dansk raad mot koldfeber. Man skal klippe av neglene paa

den sykes hænder og føtter og samle dem i en klut. Denne binder man paa ryggen av en levende krebs og sætter den ut i vandet, saa gaar den avsted med sygdommen. Lignende raader kjendes mot Engelsk syke, fra flere andre steder. Endelig nævnes her, i 36, at der skal skjæres i træ, med den kniven en brukte, og korsenes med den over haanden. Lignende er kjendt ellers ogsaa. Fra Etne i Hardanger heter det: ”En skulde altid skjære i træ med den kniven en hadde skaaret negler med, for det første som blev sunnt, eller klippet i, skulde tilhøre den Vonde, og derfor maatte en ikke skjære i mat eller noget en kunde bruke”. Det samme kjendes fra Valdres og fra Vestagder, her tilføies ogsaa at en skal korse med kniven over haandflaten. Andre gjør det over hver enkelt negl, saa blir de ikke skadd før de skjæres igjen. En blir kvit trolldom paa denne maaten. Gjør en ikke slik, heter det fra Sogn, saa bruker trollkjærringene kniven. (37). Det er bekjendt nok at korstegnet verner, og det er da det vanligst brukte middel; en kan bare nævne hvad Storaker skrev fra Vestagder i 1862: ”Korsingen er endnu temmelig almindelig. Sjelden sees noget kjøkkenredskab uden at det er merket med Korsets Tegn. Ligesaa paa andre redskaber. Naturligvis gjør man det mere af Vane, end fordi det skal saa være. I deig, som skal gjære og ligesaa i Grød, der skal frem ved høitidelige anledninger, gjøres et Hui i Midten, og fra dette gjøres fire furer, som danne et kors”.

-17-

Faa kurer har været saa vanlig praktiserte som det at *maale for mosot*, og der findes en hel del skildringer av fremgangsmaaten; utførlig skiidres en slik ”*spanning*” eller maaling av Nicolaissen. Den blev utført av en klok kone. som maatte ha maalt et lik. Den syke blev saa ”maalt” med en uldtraad begge veier, mellem fingerspidsene, og fra isse til saale, og ved at sammenholde maalene kunde en da se hvordan sygdommen var. I andre skildringer, f. eks. fra Vestagder betones at traaden skulde trykkes ind mot hvert ledd. Videre faar en gjerne forskrifter om hvad der skal gjøres med traaden. En skulde spytte paa den, binde den om venstre arm og la den være der i tre dage, saa skulde den begraves eller brændes, og her maatte en passe paa at ikke den syke kjendte noget til lugten av røken. Fremgangsmaaten kjendes flere andre steder — i Danmark, Sverige Tyskland etc. Det ser ut som om her er to anskuelser som løper i hverandre. Først ligger den tanken bak at hos et friskt menneske er lengden lik begge veier. Nu har mosotten ”tat væk” noget av den syke, og paa den vis kan en altsaa ved at sammenholde maatene konstatere hvor langt sygdommen er fremskreden. Men paa den anden side viser reglene for hvad en skal gjøre med traaden, at det ogsaa tænkes slik at ved maalingen optar

traaden i sig sygdommen, og skaffer en traaden avveien for altid — uten at der er chance for at sygdommen kan smitte tilbake f. eks. naar traaden brændes, saa er dermed ogsaa sygdommen borte. Ved siden av berøringen ligger der vel ogsaa noget symbolsk magisk i det at en ved maalingen tar med hele personen, en paralell til denne anskuelse kan en se i endel merkelige tyske trollformler, eller verneformler, knyttet til ”die richtige und wahrhaftige Lange unseres Herrn Jesu Christs. En paralell til behandlingen av traaden kan en finde i det vanlige raad mot vorter, at binde en uldtraad om dem, og lægge traaden i jorden, og la den raatne væk. Med nr. 39-40 er en over i velkjendte ting fra de fleste kanter av landet, farene for de udøpte børn og huldrefolkets forsøk paa at røve dem og lægge byltinger i stedet, og

-18-

videre midler til at bli byttingene kvitt. Næsten i alle bygder findes der et utal av beretninger om slikt.

Fadervor og signeformler er ogsaa velkjendt, at de er læst ”paa sten og træ ” vil vel si at de er læst over forskjellige ting — redskap, eller over visse steder.

Rokkemanden (42) er omtalt enkelte steder paa Østlandet. Fra Valdres fortæller O. K. Ødegaard at de første karene som kom ind til spindekjærringene efter jul, kaldtes ”rokke-sveina eller rokkemenn, og hvert kvindfolk skal ha tre av dem, som kommer der efter hverandre eftersom de har begyndt spindingen. De varsler da om hvem en skal ha. At ta merker av korn som findes under bordet (43) er ogsaa vanlig; men man skulde ikke lægge noget der paa forhaand, man saa efter om man fandt noget der julemorgen. En fandt stadig korn der, heter det fra Bø i Telemarken — best likte de at finde byggkorn, det var et særlig godt merke. Slike korn kunde ogsaa gi andre varsler, som det fortælles fra Vestagder. ”Juledags morgen skal der findes et byggkorn for hver Person som spiste julegrøden aftenen tilforn. De ligger paa Gulvet under det Bord, hvorom man da sad, et paa hver Persons plads. Er nu noget av disse korn tomme, betegner det Dødsfald, som skal ramme den Person paa hvis Plads det laa. inden næste Aars udgang ”. — Vanlig gav de varsel om aarsvekst, skikken nævnes som kjendt i Lesja, og mange andre steder.

Raadene for at faa en skjemt børse god igjen, er meget almindelige i alle ”kunst ” eller svartebøker, og det er en hel del merkelige ting en kan foretage sig i slike lilfælde. Dét en gjør i kirken og som ikke nævnes, er visstnok det kraftigste raad, at en tar oblaten med sig fra altergangen, fæster den ved et træ, og skyter paa den. Da træffer nok

børsen, men har en gjort en slik synd, saa er det næsten for høi pris at gi for at faa lykke ”i schiøtterie ”. Slikt virvar der var med alslags truer og regler, i arbeide og helg, snart sagt ved alle tider og anledninger, er det jo vel forklarlig, at en slik raadgivende virksomhet fra mere forfarne ældre kvinder kunde komme vel med for en ung

-19-

kone, som skulde til at overta stellet paa en gaard.

Det er alt gaat nogen aar siden de brave mænd i 1725 underskrev disse notiser, det viser folketraditionens seighet at der næsten altid lar sig paavise lignende tro i nutidens eller forrige slegtleds optegnelser. Hvad der lever endnu, eller hvad maa endnu kan redde i Nordland av folketro, kan en bare faa rede paa ved lokalkjendte folks hjælp. Maatte de gamle optegnelser, og de spredte notiser jeg har samlet, bidrage til at hverve hjælpere.

R. Th. Christiansen.